

GLAVA VIII

OSLOBOĐENJE LIVNA, IMOTSKOG, DUVNA I POSUŠJA

PRIPREME OFENZIVNIH OPERACIJA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE DALMACIJE

U vrijeme dok je brigada vodila borbe u Lici sve više su se ubrzavali događaji koji su ukazivali na to da se bliži slom snaga fašističke Njemačke na Balkanu.

Rumunjska je istupila iz Trojnog pakta 24. kolovoza, a Bugarska 9. rujna i odmah Njemačkoj objavila rat. Vrhovni komandant NOVJ otpu-
tovao je s Visa 18/19. rujna u Moskvu radi dogovora s predstavnicima
Sovjetskog Saveza o koordinaciji operacija NOVJ i jedinica Crvene
armije. U komunikeu agencije TASS 28. rujna objavljeno je da je na
molbu sovjetske komande Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije dao
pristanak za privremeni ulazak sovjetskih trupa na teritorij Jugoslavije.

Koncem kolovoza i početkom rujna prodrle su u Srbiju velike snage
NOV, 1. proleterski i 12. korpus, što je, pored već postojećih snaga u Sr-
biji, zaprijetilo onemogućavanjem izvlačenja njemačkih snaga iz Grčke
i Makedonije.

Da bi kako tako obrazovala front prema snagama Crvene armije i
osigurala komunikacije kroz Srbiju za povlačenje svoje grupe armija E
jačine preko 350.000 vojnika, njemačka komanda bila je prinuđena da i
iz Dalmacije prebaci dio snaga na istočni front.

Početkom listopada njemačka 2. oklopna armija poduzima mjere za
povlačenje iz Dalmacije na tzv. liniju »Grün« (Zelen). Velebit—Knin—
Mostar—Nevesinje—Gacko. Time je ova komanda neosporno željela oslo-
boditi 264. i 118. diviziju za borbe na istočnom frontu, a obranu linije
»Grün« povjeriti 373. i 369. legionarskoj diviziji, te ustaškim i domobran-
skim snagama. Da li su i uolikoj mjeri u ovom povlačenju igrali ulogu
zakulisni manevri i nade Hitlera i njegovih saveznika da će na tlu Jugo-
slavije doći do sukoba interesa SSSR i zapadnih saveznika, može se samo
pretpostavljati. Međutim, za iskrcavanje savezničkih snaga na dalmatin-

skoj obali nije bilo stvarnog razloga. Osmi korpus mogao je bez učešća snaga sa strane, sam izići na kraj s njemačko-kvislinškim formacijama.

Tako su upravo u vrijeme kada je 9. divizija izvodila operacije u Lici iz Dalmacije izvučeni 92. motorizirani puk i 1. puk »Brandenburg«. Obje jedinice poznate po brojnim sudarima i s 9. dalmatinskom divizijom.

Od 1. rujna počelo je i prikupljanje rasturenih dijelova 118. njemačke divizije i njena priprema za odlazak na istočni front. Tako su početkom listopada povučeni i njeni dijelovi iz Livna. Nakon njihova odlaska u Livnu su ostale ustaške i domobranske snage i nešto legionara, što je stvorilo povoljne uvjete za napad na ovaj garnizon i njegovo konačno oslobođenje.

Glavni štab Hrvatske izdao je 11. rujna naređenje u vezi zaposjedanja gradova i uputstvo za rad prilikom ulaska u oslobođene gradove. Ovi regulativni akti prenošeni su na komandne kadrove koncem rujna i početkom listopada na sastancima u toku priprema za predstojeće ofenzivne operacije.²²³⁾ U Slabu 8. korpusa i u divizijama pripremani su planovi za zaposjedanje pojedinih gradova, koje je predstojalo u skoroj budućnosti.

Po povratku u rajon Bosanskog Grahova u cijeloj 9. diviziji, pa i 4. splitskoj brigadi, pristupilo se intenzivnoj obuci. U borbama za Gračac i uporišta na cesti Knin—Bihać uočene su manjkavosti u sadejstvu taktičkih jedinica međusobno, a posebno u korištenju i suradnji sa sredstvima podrške, artiljerijom i minobacačima, potom neuvježbanost boraca u savlađivanju minskih i žičanih prepreka i borbi u naseljenim mjestima. Tome je u obuci bila posvećena najveća pažnja.

Oko 100 domobrana koji su nam prišli bilo je raspoređeno po četama brigade. Oni su 27. rujna položili partizansku zakletvu. Time je brojno stanje brigade nešto ojačalo, ali je ono još uvijek bilo ispod polovine normalnog brojnog stanja.

U izvještaju²²⁴⁾ političkog komesara Brigade od 22. rujna 1944. nalazimo nakon nekoliko mjeseci prvi autentičan podatak o njenom brojnom stanju i naoružanju. Iz njega se vidi da je brojno stanje iznosilo:

719 boraca,	
od toga 572 na licu, a 147 u rashodu i to:	
— na nižem političkom kursu	6
— na telegrafskom kursu	6
— na višem partijskom kursu	1
— na artiljerijskom kursu	1
— na artiljerijsko-bacačkom kursu	7
— na višem sanitetskom	3
— u bolnicama	123.

Ove brojke uvjerljivo govore prvo o tome koliki naponi su u to vrijeme vršeni da se borci i rukovodioci kroz kurseve osposobe za predstojeće zadatke, i drugo kolikim gubicima je brigada bila izložena ranjavanja.

²²³⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 8-17/3.

²²⁴⁾ Arhiv VII — NOV — k. 887, br. reg. 6-7/3

njem u ranijim borbama, jer je preko 17% njenog sastava bilo u bolnicama.

Brigada je bila naoružana sa 404 puške, 39 strojnice, 53 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 9 lakih i 5 teških minobacača, 4 protutenkovske puške i 8 »džon bula«.

Tih dana su izvršene i neke promjene i popune rukovodećih kadrova, te su naredbom štaba Brigade broj 25 od 29. rujna 44.²²⁵) postavljeni:

I bataljon:

za v. d. zamjenika *komandanta* Zekan Mate;
za komandira 3. čete Mastelić Mate, do tada zamj. komandira 1 čete;
za zamjenika komandira 1. čete Šušnjara Stipe, do tada desetar u istoj četi;
za zamjenika komandira 2. čete Vuković Ante, do tada v. d. komandira;
za zamjenika komandira 3. čete Šitin Jozo, do tada v. d. komandira;
za komesara 1. čete Cukrov Marijan, do tada komesar čete;
za komesara 2. čete Popić Ivo, do tada v. d. pomoćnika komesara iste čete;
za pomoćnika komesara 1. čete Lučić Ivo, do tada vodni delegat;
za pomoćnika komesara 3. čete Krička Rudolf, do tada vodni delegat;
Za komesara 3. čete Đapić Dušan, do tada pomoćnik komesara čete.

II bataljon:

za komandira 1. čete Parun Miroslav, do tada vodnik;
za zamjenika komandira 1. čete Žanko Frane, do tada vodnik;
za komesara 2. čete Tranfić Ivan, do tada vodni delegat;
za komesara 1. čete Matijević Milan, do tada vodni delegat;
za pomoćnika komesara 2. čete Burie Vlado, do tada vodni delegat.

III bataljon:

za komandira 2. čete Katić Martin, do tada komandir 2. čete 2. bataljona;
za pomoćnika komesara 1. čete Gerica Ivo, do tada vodni delegat.

IV bataljon:

za komesara 2. čete Listeš Kaja, do tada vodni delegat;
za pomoćnika komesara 1. čete Bego Ivo, do tada vodni delegat;
komandir 3. čete 3. bataljona Grgas Veseli, i
komandir 1. čete 2. bataljona stavljeni su na raspoloženje Štabu brigade.

Nešto ranije je na oficirski kurs pri GS Hrvatske bio upućen načelnik Štaba brigade kapetan Mate Stančić, a na njegovo mjesto je bio postavljen za v. d. poručnik Vidošević Nikola.

25. rujna vratili su se u jedinice polaznici II partijskog nižeg kursa pri Štabu 9. divizije i to:

Rogulj Ante, Listeš Kaja, Bego Ivo, Lučić Nikola, Gerica Ivo, Božić Mate, te su, kao što smo vidjeli, odmah bili raspoređeni za političke rukovodioce u jedinicama.²²⁶⁾ Pa i poslije svih ovih popuna nedostajala su 4 politkomesara četa i 9 vodnih delegata.

Došlo je do promjena i u intendaturi Brigade, pa je otišao na drugu dužnost pomoćnik intendanta Duje Šiš'kov, a intendant Vinko Bilić upućen je na kurs. Za v. d. intendanta Brigade došao je Bareza Josip.²²⁷⁾

Intendant 9. divizije Tomaš Kažimir u svom izvještaju od 25. rujna ponovno ističe kako je teško stanje u vezi s ishranom na ovom terenu, pa piše:

»Ishrana divizije bila je nejednaka, dok smo se nalazili u Lici bila je dobra. Čim smo se premjestili na sektor drvarskog područja bila je slaba, tako da za 4 dana nijesmo imali mesa, već smo davali 1 dkg masti po borcu, jedan dan nismo imali niti masti.«²²⁸⁾

Ali nailazili su vedriji dani i u tom pogledu.

Prvi i Četvrti bataljon bili su još na sektoru Srb—Popina, kada je brigada primila naređenje za pokret. Štab brigade, 2. i 3. bataljon krenuli su 8. listopada sa sektora Grahova iz sela Kesića i na večer zanoćili u selu Vrbici. Sutradan se cijela divizija primakla bliže Livnu. Otpočele su pripreme za napad na grad. Bio je to za neke borce ove brigade četvrti napad na ovaj neprijateljski garnizon.

Obavještajni oficir 9. divizije Spiro Marković uspostavio je preko svojih veza kontakte s nekim ustaškim i domobranskim dijelovima, pa i s nekim oficirima u gradu. Sva obavještenja ukazivala su na to da je moral trupa u Livnu nizak, i da nakon odlaska Nijemaca oficire hvata sve paničnije raspoloženje. Obaviješteni o tome štab 8. korpusa i Štab divizije su ubrzali pripreme za napad.

OSLOBOĐENJE LIVNA

Livno je za neprijatelja imalo veliki značaj, kao raskrsnica puteva prema Dalmaciji, Hercegovini, centralnoj i zapadnoj Bosni. Ono je po svom položaju bilo u sastavu linije »Grün« i neprijatelj ga je namjeravao uporno braniti kao bočno osiguranje svoje komunikacijske osi Metković—Mostar—Sarajevo.

Kada su iz njega povučene njemačke jedinice, u garnizonu su ostale jake ustaško-domobranske i legionarske snage: 1. bojna 4. pješачke pukovnije, četiri pješadijske i jedna štabna četa, baterija topova 75 mm, dijelovi 1. bojne 6. ustaškog stajaćeg zdruge i 5. četa legionara 2. bataljona 369. puka iz 369. »Vražje divizije.« Komandant mjesta — komandant bojne natporučnik Černjavski Julije.²²⁹⁾ Na dan prije napada nepri-

*26) Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 30—1/6

Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 6—11.

m) Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 6—11

229) Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 54.

jateljski garnizon dobio je pojačanje od 100 vojnika iz Aržana. Ukupno je na dan napada bilo u Livnu 750 neprijateljskih vojnika.²³⁰⁾

Štab 8. korpusa predvidio je da Livno napadne cjelokupna 9. divizija, a da se kao osiguranje prema Duvnu, Šujici i planini Cincar postavi Livanjski i Glamočki partizanski odred, a 10. udarna brigada 20. divizije da u svrhu osiguranja pravca Duvno—Karlov Han—Livno postavi na Prevali jedan bataljon, a ostalim snagama demonstrativno napadne neprijateljsko uporište Aržano.

Štab 9. divizije svojom zapoviješeu od 9. listopada 1944. dao je jedinicama ove zadatke:

— 3. dalmatinska udarna brigada, vrši pokret s. Priluka—pl. Krug—Debelo brdo—k. 1075 i napada Livno sa istočne i jugoistočne strane. Zona širenja desno Vajs Kula zaključno. Jednim bataljonom da upadne u grad kanalom kuda je inače prolazila partizanska veza i s njim odmah u početku napasti neprijateljski štab;

— 4. splitska brigada: 2 bataljona i četa pratećih oružja napada pravcem Priluka—Mali i Veliki Kablići—Suhača—Zastinje—zapadni dio grada. Zona širenja: lijevo Bašajkovac—desno r. Bistrica isključivo. Svojim teškim oružjem tući neprijateljske položaje u trokutu između komunikacija Livno—Sinj i Livno—Duvno. Komandno mjesto k. 719;

— 13. južnodalmatinska brigada napada pravcem Prolog—Grborezi, lijevim krilom likvidira Guber i produžuje napadom na Livno s južne strane;

— artiljerija, 2 poljska topa 76 mm sa položaja iza k. 729 neutralizira neprijateljsku artiljeriju nedaleko spoja komunikacija Livno—Sinj i Livno—Duvno;

— rezerva: 2 bataljona 4. splitske brigade, na prostoriji Kablić—Suhača;

— nakon zauzimanja mjesta 4. splitska brigada sa 2 bataljona organizira održavanje reda i osigurava evakuaciju plijena. Ostala 2 bataljona smješta u mjestu Guber i Grborezi.²³¹⁾

Štab brigade bio je izdao pismenu zapovijest i ona je svim komandama četa pročitana u selu Priluci 9. listopada u 21 sat. Ona nije nađena u arhivima, ali se na osnovi sjećanja autora i operativnog izvještaja Štaba brigade²³²⁾ mogla dosta detaljno rekonstruirati.

Poslije podataka o neprijatelju, koji su bili mdentični s već iznijetim podacima, bio je zadatok:

— 2. bataljon napada na lijevom krilu od Bašajkovca do Zastinja, prilazi do ruba klisure ispod Bašajkovca jednom četom i sa ruba Klisure tuče vidljive vatrene tačke u gradu. Sa dvije čete savladava žičanu prepreku ispod same klisure i upada u grad preko drvenog mostića kod izvora Bistrice;

— 3. bataljon napada od Zastinja do Hasina Vrela. Likvidira bunkere uz cestu Livno—Grahovo i upada u grad;

²³⁰⁾ Zaključujući po izvještaju grupe armija »Ек« za 11. 10. 1944. u Livnu je moralo biti više neprijateljskih vojnika no što zapovijest Štaba 9. divizije navodi.

²³¹⁾ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 25.

Arhiv Vir — NOV — k. 847, br. reg. 9—2.

- Četa pratećih oružja plasirana je iznad Burkića Drage sa zadatkom da prvenstveno tuče položaje neprijateljske artiljerijske vatre;
- brigadno previjalište s. Suhača;
- komandno mjesto Štaba k. 719 na cesti između s. Suhača i Zastinje;
- početak napada 10. 10. 01.00.

Posebno je bilo saopćeno da je jedan od neprijateljskih oficira spreman da se preda sa svojim dijelovima, te da to treba iskoristiti u napadu.

Borbe su počele točno u ugovoreno vrijeme. I ovoga puta je u početku glavna neprijateljska artiljerijska vatra usmjerena na pravac nastupanja 4. splitske brigade, pogotovo na pravac nastupanja 3. bataljona.

Odmah u početku napada neprijateljski artiljerci su usmjerili svoju vatra na korito jednog suhog potoka, gdje su se od vatre zaklonili neki borci. Tu je teško ranjen u nogu borac Braškin Milan iz Kaštel Gomilice. Priskočila mu je u pomoć referent saniteta Peran Anka. Tek što je njega previla i dala nosiocima ranjenika, od druge granate ranjen je borac Rikard Gajer, učitelj, koji nam je prišao u rujnu kao domobran iz Lapca. Anka je priskočila da i njega previje. Nije mogla da mu pomogne, jer mu je noga gotovo bila otkinuta, pa je pozvala maloga Gojka Senjanovića da joj pomogne da ga prenesu u jedan zaklon. Tek što su ga prihvatili pala je u neposrednu blizinu jedna od mnogih granata ispaljenih te noći na 3. bataljon. Od nje je poginuo Senjanović i Gajer. Anka je bila teško kontuzovana i od eksplozije odbačena nekoliko

metara daleko. Tamo ju je u nesvijesti našla Restović Radojka i pomogla izvući do brigadnog previjališta. Bila je dugo vremena slijepa od bljeska eksplozije. Vid joj se ponovo vratio skoro dva mjeseca kasnije u bolnici u Splitu, gdje je nakon oslobođenja bila evakuirana.

Zahvaljujući iskustvu i obuci koju su stekli borci brigade, u borbama u Lici te noći to su bili i jedini gubici koje je ona imala: 1 mrtav i 3 ranjena.

Kako je, međutim, u sam grad upao polubataljon iz 3. udarne brigade, pod komandom Ante Mindoljevića²³³) i napao sam štab ustaške bojne, kod ustaša je počelo kolebanje. To su iskoristili borci 3. bataljona i izvršili juriš. Taraš Ante, desetar iz 1. čete poletio je prvi. Dok je Bandić Mijo, mitraljezac, zaslijepio dugim rafalima bunker, Taraš je bacio snop od 4 bombe i njima porušio žičane prepreke. Alois Schmidt (Alojz Smit), bivši njemački mornar, skočio je na drugi bunker i ubacio u njega bombe. Ostali borci čete probili su se kroz brešu napravljenu u žičanoj prepenci i prodrli u grad.

Istovremeno su u grad prodrli i bataljoni 13. južnodalmatinske brigade. Bataljon Mate Blajića u trku je savladao prepreke i zarobio neprijateljsku artiljeriju. Treća udarna brigada je već ranije savladala obranu na svom sektoru, pa je do 3,40 sati neprijateljski otpor prestao.

Jedan dio neprijateljske posade uspio se kroz mrak izvući prema Aržanu, na slabo kontroliranom spoju između 3. udarne i 13. južnodalmatinske brigade.

Drugi bataljon 4. splitske brigade napadao je na sektoru gdje je ispred njega bio strmi odsjek klisure, tako da je samo 3. četa, kad je već otpor bio pokoleban, porušila žičanu prepreku i preko mostića na rijeci Bistrici prodrla u grad. Za njom su se niz padine Bašajkovca spustile i

²³³) U knjizi »Livanjski kraj u revolucionarnom radničkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi« iznosi se da je u Livno prije početka napada upao 1. bataljon (livanjski) Livanjsko-duvanjskog NOP odreda, a polubataljon iz 3. dalmatinske udarne brigade se uopće ne spominje. U zapovijesti Štaba 9. divizije kao ni u operacijskom izvješaju za akciju na Livno nije se mogla naći potvrda za te navode. U zapovijesti Štaba 9. divizije u dijelu naređenja koje se odnosi na ovaj Odred stoji:

»Livanjski i Glamočki (dakle ne Livanjsko-duvanjski, primjedba autora) odred (4 bataljona).

Jedan bataljon Livanjskog odreda postaviće se na osiguranje iz pravca Tomislav grada (Duvna) kod Mokronoga s jedne i druge strane komunikacije. Sa ostalim svojim snagama zatvaraće pravac od šujice, zaposjedanjem Borove Glave i jače svoje djelove izbaciti u pravcu Cincara radi eventualne intervencije četnika.«

Nema, dakle, ni riječi o upućivanju jednog bataljona ovog Odreda u Livno prije početka napada, nasuprot tome u dijelu zapovijesti za 3. dalmatinsku udarnu brigadu stoji pored ostalog:

»Jedan svoj bataljon odrediti će za upad u grad i dati mu konkretne zadatke. Ovaj bataljon mora nastojati da se nađe u gradu već u samom početku borbe. Bataljon će se spustiti u grad kanalom kojim saobraća svake noći naša veza, a biti će predvođen od boraca Livanjskog odreda koje će u tu svrhu odrediti komandant pomenutog odreda.«

Prema izvješaju Štaba 9. divizije zadaci 3. brigade kao i Odreda istovjetni su sa zadacima iz zapovijesti, a u podacima o izvršenju akcije stoji:

»U ovoj akciji istakla se III. Dalmatinska udarna brigada, naročito njen komandant I. bataljona poručnik Mindoljević Ante sa polovinom bataljona, koji su prije početka napada ušli u grad i odigrali vrlo važnu ulogu pri likvidaciji grada.«

U izvješaju se, dakle, učešće Odreda uopće ne spominje, a Ante Mindoljević, komandant udarne grupe koja je upala u grad sjeća se da je iz Odreda bilo dodijeljeno svega nekoliko boraca kao vodiči.

Zapovijest Štaba 9. divizije od 9. listopada u 12 sati, Arhiv VII, — NOV — k. 842 A, br. reg. 1—7/1; izvještaj Štaba 9. divizije za akciju na Livno 10. 10. 1944. Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 36—1/7; Rafael Brčić i Mile Bogavac: Livanjski kraj u revolucionarnom radničkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi, Sarajevo 1978. godine str 323—331. Sjećanje Ante Mindoljevića u arhivi autora.

druge dvije čete i produžile u grad. Ipak je Stab bataljona bio ozbiljno ukoren što nije ranije i energičnije izvršio prodor u Livno.²³⁴⁾

Sutradan su 2. i 3. bataljon pretresli grad i tom prilikom u zvoniku crkve našli nekoliko ustaša s jednim mitraljezom, a u župskoj kući ustaškog organizatora fra Špiku (kako se sjeća Dušan Kotoraš). U dosta domova nađeni su tobožnji bolesnici, ustvari preobučeni domobrani, ali oni su ostavljeni da ih organi vlasti naknadno mobiliziraju.

Livno je uz Benkovac bio drugi grad koji su na kopnenom dijelu svoga operacijskog područja konačno oslobodile jedinice 8. korpusa. Odatle je 9. divizija krenula u daljnje borbe za konačno oslobođenje Dalmacije i dijela Hercegovine. Time je i zaleđe 20. dalmatinske divizije bilo očišćeno, pa je ona mogla sigurnije pristupiti operacijama za oslobođenje prednje Dalmacije.

Oslobođenjem Livna nastala je ozbiljna pukotina u njemačkoj liniji Grün još prije no što je ona bila i uspostavljena. Za to će njemačke snage uporno braniti garnizon Duvno kao jednu od otpornih točaka u toj liniji, i više od mjesec dana odolijevati nastojanjima 9. divizije da ih iz njega protjeraju.

Oslobođenje Livna mnogo je značilo za cijelu 9. diviziju i u ekonomsko-snabdjevačkom pogledu. Mada je i ovaj kraj bio prilično iscrpljen, zalihe stoke bile su još znatne, pa je snabdijevanje mesom postalo redovitije i obilnije.

U borbama za Livno 9. divizija zarobila je 84 neprijateljska vojnika, među njima i komandanta bojne natporučnika Černjovski Julija s još 4 oficira. Zaplijenjena su bila 3 topa 75 mm, 8 teških mitraljeza, 10 puško-mitraljeza, 4 bacača 81 mm, 12 lakih bacača, 150 pušaka, 8 strojnica, 18 pištolja, 790 granata za topove, 670 mina 81 mm, 35 mazgi, 10 konja, 2 radio-aparata, velika količina pješadijske i mitraljeske municije i mina za laki bacač, potom znatne količine hrane, zaprežnog pribora i drugog materijala.²³⁵⁾ Neprijatelj je imao 185 mrtvih.

U spomenutoj knjizi »Ratište u Hrvatskoj« Franz Schraml piše: »Livno je uslijed izdaje palo neprijatelju u ruke. 5. četa je razbijena, samo jedan njen dio se mogao spasiti u uporište Aržano. Poručnik Bayer (komandir 5. čete) se također probio, ali je odmah poginuo u obrambenim borbama oko Aržana«.

U dnevnom izvještaju njemačke grupe armija »F« od 11. 10. 1944. stoji da se u Livnu predalo 700 domobrana, a dijelovi njemačke 369. legionske divizije i 1. bojne 6. ustaskog stajaćeg djelatnog zdruge da su se povukli prema Duvnu.

^{2M)} U već spomenutoj knjizi (bilješka 233) ->Livanjski kraj u revolucionarnom radničkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi«, navodi se da je na pravcu 4. splitske brigade napadao i 3. bataljon (sajkovački) Livanjsko-duvanjskog odreda. Ni u već navedenim dokumentima, zapovijesti i izvještaju Štaba 9. divizije, kao ni u sjećanjima komandanta 3. bataljona Boška Bana i pomoćnika političkog komesara 2. bataljona 4. splitske brigade Ante Rosandića nema nikakve potvrde za rekonstrukciju napada na Livno kakvu je dao Ilija Crnogorac, komandant Livanjsko-duvanjskog NOP odreda.

^{2K)} Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 54

Deveta divizija je, kao što smo vidjeli, zarobila 84, a u borbama je poginulo 185 neprijateljskih vojnika, pa je otuda mnogo jasnije odakle onako velik broj bolesnih civila koje smo zatekli po kućama u gradu. Dio domobrana se očigledno kamuflirao kao bolesnici, a dio se vjerojatno posakrivao, ali njih smo prepustili pozadinskim organima. Nas su čekali drugi zadaci.

BORBE OKO DUVNA

Odmah nakon oslobođenja Livna Stab 8. korpusa i Stab 9. divizije odlučili su napasti Duvno. Zbog toga je 3. dalmatinska udarna sa 2. i 3. bataljonom 4. splitske brigade već 12. 10. upućena iz Livna preko Sujice u selo Mokronoge radi priprema za napad. Stab 9. divizije je također prešao u selo Galečić kod Sujice.²³⁶)

13. južnodalmatinska brigada bila je odmah po završetku borbi u Livnu upućena u selo Mandac i Golinjevo, te je ona već 12. 10. smijenila 10. dalmatinsku brigadu 20. divizije na položajima Prevala prema Duvnu. Za njom su 13. 10. upućeni 1. i 4. bataljon 4. splitske brigade, sa zadatkom da napadnu neprijateljsko uporište u selu Kovači južno od Duvna.

U Duvnu su se nalazile jedna oklopna četa iz 118. njemačke divizije, 11 tenkova i jedna četa iz 369. legionarske divizije, te oko 200 ustaških milicionera.

Treća udarna brigada dobila je zadatak da napadne i likvidira ovo uporište, a od 2. i 3. bataljona 4. brigade bila je obrazovana divizijska rezerva u selima Mokronoge i Oplećani.

Livanjski odred je jednim bataljonom osiguravao pravac Kupres—Sujica od eventualnog ispada četničkih bandi, koje su se vrzmale po šumama oko Malovana, a jednim bataljonom u rajonu Poljice od eventualnih ispada ustaške milicije i četnika iz Pakline planine.

Tako je brigada bila podijeljena u dvije grupe na dva različita pravca napada, pa nije moguće ni razmatrati njena dejstva objedinjeno.

Dok je 3. udarna 14. i 15. 10. napadala grad i vodila teške borbe 2. i 3. bataljon kao rezerva nisu uopće angažirani. Prateća četa brigade sa 5 minobacača podržavala je napad iz rajona sela Blažuj. Samo 1. i 2. četa 2. bataljona su bile 15. 10. u napadu angažirane kao neposredno osiguranje i pratnja artiljerijske baterije, kada je bila dovučena u neposrednu blizinu samostana u Duvnu, gdje su se utvrdile neprijateljske snage. Baterija je direktno gađala nekoliko sati, ali uspjeh nije postignut, pa je ona i čete vraćena pred zoru natrag u rejon Mokronoge—Eminovo Selo.

Na južnoj strani Duvna 1. i 4. bataljon napali su 13. 10. uporište Kovači u namjeri da iz njega protjeraju neprijateljsko osiguranje mosta na liječi Sujici i poruše most, kako bi se neprijatelju spriječilo dovlačenje pojačanja i eventualno izvlačenje iz Duvna tim pravcem. Posadu u selu Kovači sačinjavao je jedan vod iz 118. divizije sa 2 tenka i oko 100 milicionera. Napad je trajao cijelu noć, no bez uspjeha, jer je oklop ten-

²³⁶) Operacijski dnevnik 9. divizije, Arhiv VII — NOV — k. 842 A, reg. broj 41—6/2

kova bio jači no što se pretpostavljalo, pa tenkove nije bilo moguće likvidirati. Bataljoni su se u zoru povukli na planinu Sui'dup zarobivši u napadu 6 milicionera. O drugim gubicima neprijatelja nisu se mogli utvrditi vjerodostojni podaci. Bataljoni su imali 2 mrtva i 3 ranjena.²³⁷⁾

Noću 17/18. 10. su 2. i 3. bataljon izvršili napad na ustašku miliciju u selu Kongora i Borčani. Na brdu Lib (tt. 1023) nalazio se jedan bunker od suhozida s posadom od 2 puškomitraljeza, a na Vučjoj strugi, Oštrom vrhu i Orlovu kuku još po jedan. U tim bunkerima i po selu bilo je raspoređeno oko 200 bandita iz zloglasne ustaške Kapuličine bande.

Drugi bataljon napao je svojom 1. i 2. četom Lib i Oštri vrh. Banda se već od prvih rafala razbježala. Treći bataljon je također poslije kratke borbe zauzeo Vučju strugu i Orlov kuk, pa su se oba bataljona spustila u sela ostavivši osiguranja. Tjerajući bande iz sela zaplijenjeno je 80 grla goveda, 300 grla sitne stoke i 7 svinja. Bande su se već na prvi borbeni dodir razbježale u noć, pa vjerojatno nisu imale značajnijih gubitaka, mada se u operativnom dnevniku 9. divizije navode njihovi gubici od 16 mrtvih i 18 ranjenih.

Velika kolona goniča stoke i oba bataljona vraćali su se ujutro 18. 10. rubom Duvanjskog polja, preko sela Tučice, Raščani, Srđani prema selu Mokronoge. Neprijatelj je iz Duvna prema njima uputio 2 tenka, koji su se nedaleko od mosta na rijeci Šujici kod sela Oplečani zaustavili i otvorili na kolonu brzu paljbu iz topova. Kolona se bez gubitaka sklonila u zaklone iza seoskih kuća, a Štab 2. bataljona isturio je 2 »džon bula« na cestu kod tt. 908 Čukovica. Međutim, njemački tenkisti se nisu usudili prijeći preko mosta nego su se vratili u Duvno.

Bataljoni u akciji nisu imali gubitaka.²³⁸⁾

Nakon neuspjelih napada na Duvno i prodora neprijateljskih dijelova u pomoć ovom garnizonu (18. 10. ujutro), Štab 9. divizije odustao je od daljnjih napada na ovo uporište i pristupio njegovoj blokadi. Istovremeno se poduzimaju napadi na posade u zahvatu komunikacije prema Posušju i rastjerivanju ustaške milicije po selima oko Duvna.

1. i 4. bataljon napali su noću 20/21. 10. neprijateljske dijelove na položajima Rogoševac, Kruškovac i Križevac, u kojima se nalazilo 150 Nijemaca i ustaša, 17 kamiona i 5 tenkova.²³⁹⁾

Bataljoni su podišli neprijateljskim položajima, izvršili snažan pritisak, i potisnuli njegove dijelove s Kruškovca, ali su onda intervenirale neprijateljske snage podržane tenkovima iz sela Kovači i bataljoni su morali preći u obranu. U iznenadnom napadu bili su nanijeti neprijatelju gubici od 25 mrtvih i 35 ranjenih, pretežno od minobacačke vatre. Bataljoni su imali gubitke od 4 mrtva i 9 ranjenih.

Sutradan su ova dva bataljona napala i očistila Roško polje u kome je bilo oko 100 pripadnika Kapuličine bande. U tom napadu zaplijenjeno je od neprijatelja dosta sitne stoke, 22 konja i 110.000 kuna. Bataljoni nisu imali gubitaka.

²³⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 10/2. Izvještaj Štaba 4. splitske brigade o akcijama vođenim od 14. do 18. 10. 1944.

²³⁸⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 10/2.

²³⁹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 842, br. reg. 37/12. Zbornik, tom V, knj. 34/54.

2. i 3. bataljon su bili upućeni u Sujicu sa zadatkom da štite pravac Šujica—Duvno od eventualnih ispada četničkih bandi iz rajona planine Cincar i od smjera Vukovsko—Ravno. Tu su oni 22. 10. rastjerali jednu četničku grupu koja je došla u pljačku stoke nedaleko Miočević Košara i Tunića Docu.

Franz Schraml piše da se 11/369. (2. bataljon 369. legionarske divizije) 24. 10. zajedno s artiljerijom povukao iz Aržana u Tomislav grad. To je bilo moguće samo pravcem Studenci—Imotski—Posušje—Duvno, jer pravcem Aržano—Duvno nije se od 12. 10. pa dalje probila ni jedna neprijateljska grupa.

Točno je, međutim, da se pravcem Posušje—Duvno uspjelo probiti u pomoć garnizonu Duvno nekoliko kolona dok je taj garnizon bio blokiran. U njemu je konačno do 10. 11. neprijatelju uspjelo skoncentrirati 2500 vojnika, što svakako svjedoči o tome da su njemački štabovi imali s ovim garnizonom dalekosežnije namjere.

OSLOBOĐENJE IMOTSKOG

U vrijeme kada je 9. divizija vodila borbe oko Duvna ostale divizije 3. korpusa oslobađale su ostale dijelove Dalmacije. Njemačko-kvislinške snage napadane od snaga 8. korpusa povlačile su se na liniju Grün, ali se povlačenje nije ni izdaleka odvijalo onako kako je to bilo predviđeno njemačkim operacijskim planom »Hearbstgewitter« (»Jesenja oluja«). Sve njihove jedinice bile su izložene žestokom pritisku, a neke su u tom povlačenju bile gotovo potpuno uništene.

Dijelovi 26. divizije iskrcali su se na kopno i do 24. 10. oslobodili cijelu obalu od Stona do blizine Splita. Dvadeseta divizija protjerala je neprijatelja iz Aržana 21. 10. i iz Sinja 25. 10.

Snage 118. njemačke divizije ubrzano su se povlačile ispred 26. divizije. U toj situaciji Stab 8. korpusa orijentirao je glavninu svojih snaga na sjever prema Splitu, Šibeniku i Kninu, a 9. diviziju na pravac prema istoku, s prvenstvenim zadatkom da s linije Karlov Han—Mokronoge poduzme akciju čišćenja prema Imotskom.

Štab 9. divizije procijenio je da može znatno efikasnije upotrijebiti svoje snage ako za blokadu Duvna zadrži samo manje dijelove, a glavninom da djeluje jugoistočno od Duvna prema Imotskom i Posušju. Svojom zapoviješću²⁵⁰) od 23.10. on je svojim jedinicama dao ovakve zadatke:

— 3. dalmatinskoj udarnoj brigadi, da se prebaci istočno od komunikacije Posušje—Duvno na sektor selo Crvenica—Miljacka—Vučipolje, a dijelom snaga da izbije prema Rakitnu i iznad Posušja, s težnjom da ovlada ovim uporištem, a usput da razbije i uništi miliciju koja se iz sektora Roškog polja prebacila prema Rakitnu.

— 13. južnodalmatinskoj brigadi, da na prostoru od Mesihovine prema Posušju djeluje na komunikaciji Posušje—Duvno, poruši tu komunikaciju i sprečava spajanje ovih dvaju garnizona.

») Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 73.

— 4. splitskoj brigadi, da sa svoja 2 bataljona i Četom pratećeg oru-ua smijeni dijelove 10. brigade 20. divizije na sektoru Aržano—Studenci. U slučaju ako je neprijatelj napustio tu prostoriju da orijentira svoje dijelove u pravcu sela Proložac radi ispitivanja neprijateljskih snaga.

Druga dva bataljona koji su bili kod sela Kovači trebala su doći naknadno u sastav brigade kada to naredi Stab divizije.

— Baterija divizije da se prebaci iz sela Galešić preko Sujice i Livna u Prisiku kod Aržana.

— Divizijska bolnica u selo Kamensko, a kirurška ekipa divizije u Vinicu.

— Stab divizije u Vinicu.

U vezi izvršenja svog zadatka Stab 4. splitske brigade izdao je pismenu zapovijest, ali ni ona nije nađena u arhivi, pa se po sjećanju i nekim zabilješkama izlaže samo izvršenje zadatka, pošto u arhivi nije nađen nikakav izvještaj ni Štaba brigade ni Štaba divizije o ovim dejstvima.

Komandant i politkomesar sa 2. i 3. bataljonom, te Pratećom četom krenuli su iz Sujice 24. 30. u 10 sati i preko Zagoričana na večer izbili u Golinjevo i tu zanoćili. Sutradan su zanoćili u Aržanu, a 26. 10. su preko Sviba i Studenaca produžili na Proložac. Pred večer 27. 10. bataljoni su prebačeni preko sela Gornjeg Prološca u zaseoke Grahovci, Đuzeli i Milardovići. Oдавde su u toku 28. 10. još uvijek bez dodira s neprijateljem izviđali u pravcu Imotskog. U prvi mrak ovog dana, a da se prethodno nije čula neka jača borba oko Imotskog, na okukama cesta prema Posušju istočno od k. 303 odjeknule su dvije veoma jake eksplozije. Pomoćnik političkog komesara 2. bataljona Ante Rosandić hitno je pokrenuo 1. četvu i njom požurio preko Katuništa prema komunikaciji. Međutim, neprijateljski dijelovi su naglo pobjegli iz Imotskog, porušivši za sobom cestovnu serpentinu tako temeljito da je dugo vremena bila prolazna samo za pješadiju.

Prva četa 2. bataljona dala se doslovno u trk za neprijateljem. U zaseoku Kutleše upala je u trku u nekoliko zgrada uz cestu, iznenadila i zarobila 25 domobrana, koji su tu bili kao zaštitnica dijelovima koji su se povukli u Posušje.

Stanje morala u domobranskim jedinicama u to vrijeme vidi se i iz ove zgode, koju mi je kasnije pričao pokojni Milan Matijević, tada pomoćnik politkomesara 1. čete 2. bataljona.

»Ja sam — pričao je Matijević — u trku s još tri borca upao u jednu kraj-putašku gostionicu, u zaseoku Kutleše. U gostionici smo zatekli osam domobrana na kartanju. Povikao sam: ruke u vis! Ostali domobrani digli su ruke, a jedan među njima, koji je već imao iskustva s predajom partizanima, onako držeći karte u rukama okrene se i reče na zagorskom dijalektu: »Drug komesar, damo mi oružje, samo nas pusti da završimo partiju karata, kaj ne«.

Neprijateljski dijelovi su se ustvari povukli iz Imotskog pred pritiskom 3. dalmatinske udarne brigade, još prije no što se ona razvila za borbu. Neprijatelja je očito zahvatio strah da mu bataljoni 4. splitske brigade ne presjeku odstupnicu prema Posušju, pa se povukao velikom brzi-

nom aktivirajući za sobom eksploziv na okukama ceste. U Imotskom se predalo 149 domobrana, a među njima i 20 muzičara sa svojim instrumentima.

Drugi i Treći bataljon 4. splitske brigade su, slijedeći neprijatelja, izbili na liniju Kukavice—k. 690—Kutleše—Osoje.

Rječica Ričina i jaruga Topola—Jama bile su od silnih kiša nabujale, ali se 1. četa 3. bataljona uspjela prebaciti preko brvna i dostići zaseoke Bago i Kovači na domak Posušja. Tamo su bile napadnute od neprijateljskih prednjih dijelova i uz gubitke odbačena natrag.

Sutradan, 29. 10. neprijatelj je iz Posušja cijeli dan tukao položaje ova dva bataljona minobacačima i artiljerijskom vatrom. Kako su jedinice u Posušju raspolagale s nekoliko tenkova, to je duž komunikacije od mosta na raskrsnici po dubini bilo raspoređeno nekoliko protutenkovskih pušaka i »džon bulak«. Na njih je posebno neprijatelj koncentrirao svoju vatru. U nekoliko navrata tog dana tek što bi posade protutenkovskog oruđa promijenile položaj, na njihov raniji vatreni položaj uslijedio bi pun pogodak minobacača. Gubici su izbjegnuti samo vještim prebacivanjem posada s jednog položaja na drugi.

Navečer, 29. 10. Štab divizije je izdao usmeno naređenje za napad na Posušje. Na pravcu Gornjih Vinjana napadala je 3. dalmatinska, duž komunikacije Imotski—Posušje 3. bataljon 4. splitske, a 2. bataljon se trebao prebaciti preko bujice Jama istočno od Zlopolja i presjeći komunikaciju Široki Brijeg—Posušje. Međutim, nabujale duboke i brze vode ove bujice bataljon nije mogao savladati bez ikakvih sredstava, pa se samo 3. četa prebacila na sjevernu stranu bujice preko mosta. U toku noći su bataljoni 3. brigade i 3. bataljon 4. brigade potisnuli neprijatelja iz južnih i jugozapadnih dijelova uporišta, oštetili 2 tenka i 1 kamion i, prema podacima iz operativnog dnevnika 9. divizije, nanijeli mu gubitke od 10 mrtvih i 45 ranjenih.²⁴¹⁾

Međutim, 30. 10. Štab 8. korpusa je dobio obavještenje da su se u blizini Šibenika iskrcale anglo-američke snage bez odobrenja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Pošto se u to vrijeme pretpostavljalo da zapadni saveznici imaju takve namjere, Štab 8. korpusa je hitno poduzeo mjere za pregrupaciju svojih snaga. Tako je 9. diviziji depešom od 30. 10. 1944. naređeno da jednu svoju brigadu prebaci u širi rajon Sinja, jednu u selo Prolog, a jednu na prostor Aržano—Lovreć.²⁴²⁾

Štab divizije je svojim aktom od 31. 10. u 9.10 sati naredio da se 3. udarna prebaci na prostor Obrovac—Bajagić—Hrvače, 4. splitska brigada na prostor sela Orguz—Prolog—Čaići, a 13. južnodalmatinska u selo Studenci—Aržano. Artiljerijska baterija se trebala prebaciti u selo Gala i Obrovac, divizijska bolnica u selo Rudu, a Štab divizije u selo Prolog.

Na večer 30/31. 10. izvršili su 2. i 3. bataljon demonstrativni napad na Posušje i odmah zatim usiljenim maršem krenuli pravcem Imotski—Proložac—Studenci—Aržano—Karlov Han. Na putu se na njih sručio pravi prolom oblaka jesenje oluje, pa su u Imotskom predahnuli, da bi

²⁴¹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 41—1/4 (Operacijski dnevnik)

²⁴²⁾ Arhiv VII — NOV — k. 845, br. reg. 32/T

borci osušili odjeću i odmah dva sata kasnije produžili marš. Sutradan, h 11. izbili su na Prevalu i Karlov Han i tamo se priključili 1. i 4. bataljonu koji su cijelo vrijeme štitali ovaj pravac od neprijateljskih ispada iz Duvna.

Sve ove borbe brigada je izvela još uvijek brojno oslabljena. U stroju je bilo svega oko 600 boraca. Bila je, za predstojeće zadatke, neophodna odreda za popunu 9. divizije, jer je i u ostalim njenim brigadama bilo slično stanje. Ova dva bataljona su 1. 11. raspoređena tako da je za popunu 4. splitske brigade upućeno 70. a 3. dalmatinske udarne 73 borca. Sve to je bilo malo za u borbama i teškim životnim uslovima iscrpljenu brigadu, ali od tada počinje redovitija popuna njenih redova.

Tako je 5. 11. primljeno 70 novih boraca mobiliziranih u Imotskoj krajini. 5. 11. još 132 mobilizirana na istom sektoru, a 9. 11. primljeno je 111 novomobiliziranih. Konačno je 16. 11. po rasformiranju divizijskog bataljona teških bacača brigada popunjena s još 100 boraca.²⁴³) Ovim popunama do konca mjeseca studenog 1944. godine brojno stanje naraslo je na oko 1200 boraca. Priliv novih boraca donio je i neke probleme. Oni su se ogledali u tome što najveći dio pridošlih nisu bili dobrovoljci, već mobilizirani borci, s kojima je trebalo mnogo više raditi politički da im se objasne ciljevi narodnooslobodilačke borbe. A k tome, dio njih je bio pod utjecajem neprijateljske propagande, sklon dezerterstvu, izbjegavanju borbe, bježanju u »zeleni kadar«, »škripare«, »špiljare« i kako se već sve nisu nazivali oni koji su se, nastojeći izbjeći službu u vojsci, skrivali po kršu Imotske krajine i bili često skloni neprijatelju. Radi lakšeg izvršenja vojne i političke obuke ovih boraca brigada je formirala dopunski bataljon.

Drugi problem se sve izrazitije pojavljivao kod komandnih kadrova, pogotovo u četama, a djelomično i bataljonima. Komande četa naviknute više da se same neposredno bore i primjerom podstiču svoje malobrojne dobrovoljce, s kojima najčešće i nije trebalo komandirati, trebale su vremena da se naviknu na komandiranje preko komandira vodova, na ko-

²⁴³) Ovaj bataljon formiran je u Italiji, u Gravini, koncem lipnja 1944. godine od boraca »prekomoraca« primorskih Slovenaca i istarskih Hrvata (koji su nakon kapitulacije Italije bili po raznim logorima iz kojih su stupali u NOV). Bataljon se sastojao od četiri čete po 60—100 boraca i po sedam minobacača. Komandant bataljona bio je Josip Fodor.

Koncem rujna 1944. bataljon je brodom prevezen na otok Vis, gdje su tri čete dodijeljene za 9. a jedna četa za 19. dalmatinsku diviziju. Tri čete dodijeljene 9. diviziji prevezene su potom brodom u uvalu Voluju, nedaleko Marine kod Trogira, gdje je bio tajni ukrcajno-iskrcajni punkt na partizanskom putu dotura i evakuacije od Visa na obalu i dalje prema planini Dinari i zapadnoj Bosni. Obalu i dijelove Dalmacije duž glavnih komunikacija u to vrijeme još su držale neprijateljske snage.

Odayde se bataljon probijao tim partizanskim putem pravcem Gustima—Rastovac—Gornji Seget—Brštanovo planina Moseć—planina Dinara—Livno. U selu Podhum, kod Livna, ušao je u sastav svoje divizije, gdje je već 15. studenog učestvovao u borbama za razbijanje »kamišara« i ustaških ostataka na sektoru Podgradina—Vržerala—planina Kamešnica.

Sesnaestog studenog bataljon je rasformiran tako da je po jedna četa i 7 minobacača dodijeljeno 3. 4. i 13. dalmatinskoj brigadi. Fodor Josip je jedno vrijeme bio instruktor za minobacače pri Stabu 9. divizije, a potom je došao na dužnost komandira čete minobacača u 4. splitsku udarnu brigadu. (Albert Klun: »Iz Afrike u narodnoosvođeni vojsk Jugoslavije«, Izdanje Ljubljana 1978, str. 335—341.)

Salov Mate: »Partizanski put dotura i evakuacije od ostrva Visa preko obalne izbočine oko rta Ploče, prema planini Dinari i zapadnoj Bosni u 1943. i 1944.« Vojno ekonomski pregled broj 4/1960.

mandiranje iz »pozadine stroja«. Trebalo je mnogo konferencija, pa i uzimanja na disciplinsku odgovornost dok su komandiri i komesari četa shvatili da je njihov zadatak raspoređivati i usmjeravati snage, a samo izuzetno neposredno biti u streljačkom stroju.

Sve to je uzrokovalo da su se i rukovodeći kadrovi u brigadi sve brže mijenjali. Tako je početkom studenog na drugu dužnost upućen pomoćnik komesara brigade Milisav Lukić-Misi, a na njegovo mjesto došao dotadašnji pomoćnik komesara 3. udarne brigade Berislav Badurina, nekadašnji komesar 4. splitske — u vrijeme njenog osnivanja. Uskoro su uslijedile i druge promjene.

OSLOBOĐENJE DUVNA

Dok je 2. i 3. bataljon brigade vodio borbe oko Imotskog i Posušja, 1. i 4. bataljon blokirali su neprijateljski garnizon u Duvnu s jugozapada od Prevale do visine sela Brišnik. U tom vremenu neprijatelju je uspjelo ojačati ovo uporište novim snagama, tako da je početkom studenog u Duvnu i njegovoj okolini bio skoncentrirao: 2. bataljon 369. puka 369. legionarske divizije i dva nepotpuna bataljona 738. puka 118. njemačke divizije, te oko 300 ustaških milicionera,²⁴⁴⁾ ukupno oko 2000 ljudi,²⁴⁵⁾ 15 tenkova i 20 topova.

Ova neprijateljska grupacija mogla je, prema procjeni Štaba 8. korpusa, imati zadatak da napadom s leđa ugrozi naše snage koje su početkom mjeseca studenog 1944. godine otpočele s pripremama za oslobođenje Knina, posljednjeg neprijateljskog uporišta na teritoriju Dalmacije. Drugi zadatak mogao je biti prihvat dijela snaga koje su se iz doline Neretve izvlačile na sjever. Dok su trajale operacije za oslobođenje Knina Štab 9. divizije, razumije se, svu pažnju je usmjerio na to da spriječi eventualno nastupanje grupacije iz Duvna prema Kninu. U tu svrhu on je svojom zapovješću²⁴⁶⁾ od 6. 11. dao zadatak 4. splitskoj brigadi da zatvori pravac Duvno—Karlovo Han na Prevali s dva bataljona, a dva rasporedi u selima Prevlaka i Brljevo kako bi u slučaju neprijateljskog prodora mogli organizirati novu liniju obrane kod sela Mandac.

Treća dalmatinska brigada dobila je zadatak da u Prološkoj draži čvrsto zatvori pravac Livno—Sinj, u slučaju da neprijatelj odbaci 4. splitsku brigadu.

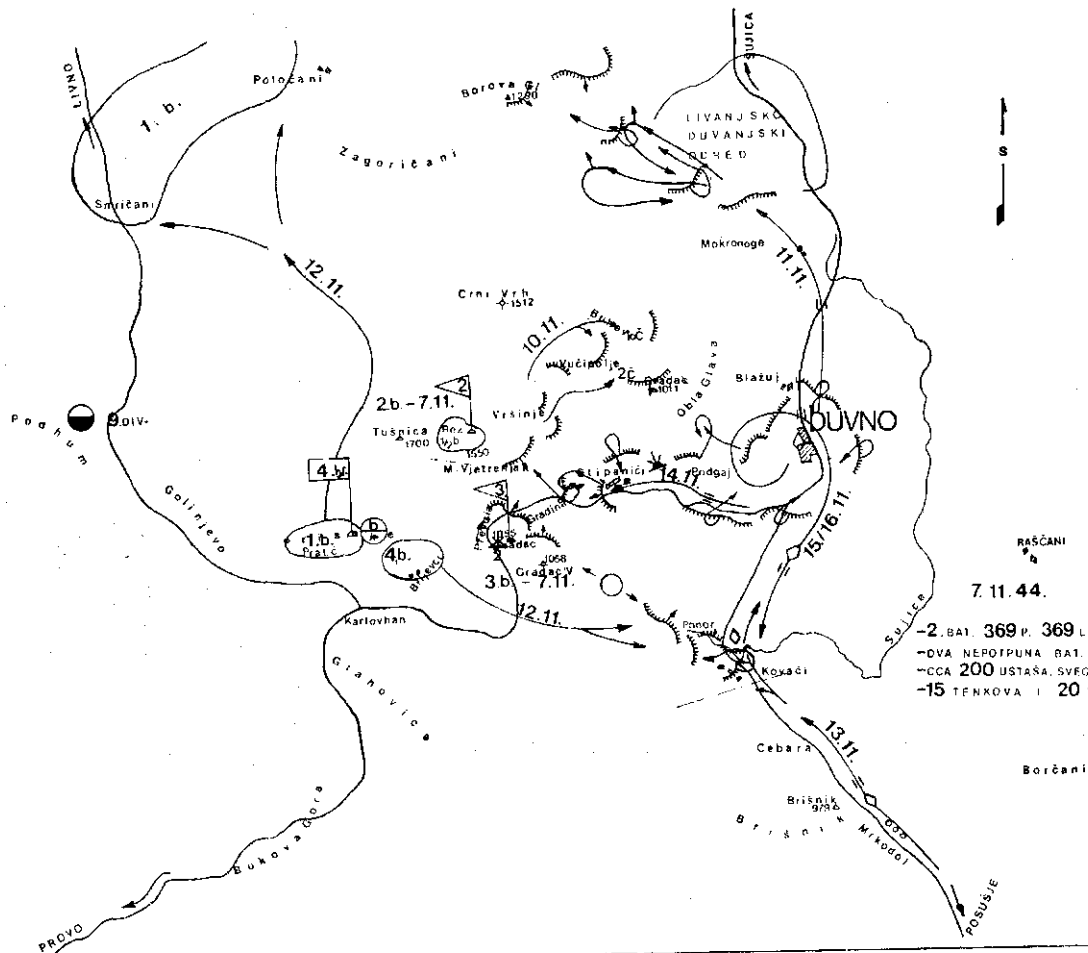
Pravac Duvno—Šujioa—Livno zatvarao je Livanjsko^duvanjski partizanski odred.

Divizijska baterija bila je raspoređena na pravcu položaja 3. brigade, a Štab divizije i kiroška ekipa divizije u Podhumu.

Istog dana u 23,45 sati izdao je i Štab brigade svoju zapovijest,²⁴⁷⁾ kojom je svoje snage rasporedio u dva borbena reda:

Zbornik, tom V, knj. 35, br. dok. 71.
-*) Arhiv VII — NOV — k. 845, br. reg. 33—1/S
Arhiv VII — NOV — k. 845, br. reg. 33—1/5
-) Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 2—1/1

OSLOBOĐENJE DUVNA 7--16. STUDENOGA 1944. GODINE

— prvi borbeni red činili su 2. i 3. bataljon, koji su dobili zadatak:
— drugi, da s polovinom snaga (jednom i po četom) posjedne položaje Mali Vjetrenjak prema Vršinji i kontrolira s dominantnih položaja komunikaciju Stipanići—Prevala, a stalno kontrolira staze od Vučipolja preko planine Tušnice. Komandno mjesto Štaba bataljona k. 1550 (M. Vjetrenjak). Drugu polovinu snaga imao je držati u rezervi s kojom bi intervenirao prema potrebi;

— Treći bataljon, ojačan s dva teška bacača, posjeda i uporno brani položaje Gradac k. 1055 i Gradac V. (k. 1056) sa predstražama na Gradini (k. 981). Jednom četom drži položaje iznad sela Kovači, a noću stalno kontrolira patrolama prostor Kovači—Gradac.

Rezerva: 1. i 4. bataljon ojačani sa 3 teška bacača.

— 1. bataljon u selo Prisoje;
— 4. bataljon u selo Brljevcu;
— Četa pratećih oruđa u Prisoje;
— Štab brigade u Prisoje — popova kuća;
— Intendatura u selo Dučić, a brigadna ambulanta u Prisoje;
— Četa za vezu u Prisoje — kod crkve. Veza za Štabom divizije putem radio-stanice, a žičane sa 3. bataljonom i Štabom divizije;
— 2. i 3. bataljon posjedaju položaje prije svanuća 7. 11. ostale jedinice vrše pokret u 5 sati.

U vrijeme kada se pripremala zapovijest Štaba divizije njemačke snage izvršile su ispad iz Duvna i 5. 11. potisnule 4. bataljon s položaja Stipanići—Gromila prema Vjetrenjaku. Poslije borbe od nekoliko sati pred večer je bataljonu uspjele povratiti ranije položaje.

Pošto se na pravcu preko Prevale neprijatelj uvjerio u čvrstinu obrane brigade, tim smjerom on od 5. do 14. 11. vrši samo povremena izviđanja, ali za to 11. 11. jačim snagama napada Livanjsko-duvanjski partizanski odred, i odbacuje ga sve do Borove Glave. Pred večer su se njegove snage povukle prema Šujici i Duvnu. Sutradan je Štab 4. brigade uputio svoj 1. bataljon na taj pravac radi pomoći Livanjsko-duvanjskom odredu. Bataljon je u toku 12. 11. izbio na liniju Smiračni—Potočani, ali neprijatelj ni na tom pravcu nije više vršio nove pokušaje.

Izolirana neprijateljska grupa u Duvnu bila je od najbližeg uporišta Široki Brijeg udaljena preko 50 kilometara. U početku snadbjevena zalihama hrane i municije za 3 sedmice, te su se zalihe u borbama od konca listopada do polovine studenoga istanjile. Zbog toga je Štab 369. divizije planirao snabdijevanje ove grupe avionima, ali je i to bilo suviše riskantno u vrijeme sveopće prevlasti savezničke avijacije. Neprijatelj je bio još 2. 11. napustio Posušje, pa se pretpostavljalo da će se grupacija iz Duvna pokušati povezati s grupacijom iz Knina ili izvlačiti na sjever preko Kupresa. Čvrsto i kruto držanje položaja prema ovoj neprijateljskoj grupi, bez mogućnosti da se djeluje ofenzivno, iscrpljivalo je snage brigade. Najteže je bilo 2. bataljonu. Na Vjetrenjaku je još 3. studenoga pao debeli snijeg, puhali su ledeni vjetrovi. Noći su bile neizdržive, a na planini ni šume ni bilo kakvog zaklona. Bataljon je morao najposlije polovinu snaga držati na položaju, a drugu polovinu u

selu Prevali, udaljenom nekoliko kilometara. Da bi ostvario barem nešto snošljivije uvjete pogotovo za 2. bataljon, Stab brigade je odlučio pomjeriti njegove položaje bliže neprijatelju, pa se 10. 11. Stab bataljona s načelnikom Štaba brigade prebacio u selo Vučipolje, a bataljon je 1. četu isturio na kose Buhovac, 2. četu na Gradac (k. 1011). Treći bataljon sa svoje dvije čete posjeo je kose iznad potoka Ostrožac i u selu Stipanić, a jednom četom na Prevali.

Međutim, neprijatelj je nenadano 12. 11. iz Širokog Brijega uputio jednu jaku motoriziranu kolonu u pomoć grupaciji u Duvnu. Ova kolona se pod teškom borbom s dijelovima 13. južnodalmatinske brigade do večeri 12. 11. uspjela probiti do Mesihovine, a sutradan do sela Kovači, gdje su je napali 4. i dijelovi 3. bataljona i nanijeli joj gubitke.

Rano ujutro 14. 11. neprijatelj je žestoko napao na položaje 3. bataljona uraganskom artiljerijskom vatrom, a nešto kasnije i s nekoliko stotina pješaka. Istovremeno su položaji 2. bataljona također žestoko tučeni minobacačima i topovima, ali na njih neprijatelj nije nastupao pješadijom.

Treći bataljon je pred pritiskom jačih snaga i artiljerijske vatre odstupio s Gromile preko Sutulje na Razvale i Vjetrenjak, pa se nakon toga i 2. bataljon povukao na Rasohe. Vješto iskoristivši odbacivanje ova dva bataljona dalje od Duvna i izbijanje motorizirane kolone preko mosta u selu Kovači, neprijatelj je pred večer naglo povukao sve svoje snage u Duvno i, pod zaštitom mraka i nevremena, u toku noći pobjegao prema Posušju.

Ujutro 16. studenog 2. i 3. bataljon su ušli u napušteno Duvno, a 4. bataljon u selo Kovači.

U arhivskim materijalima nisu nađeni podaci o gubicima brigade u borbama za Duvno. Samo je u općem vojno-organizacijskom izvještaju 9. divizije od 23. 11. 1944. navedeno:

»Usljed neprijateljskog odstupanja sa ovog terena dobar dio domaće vojske razbježao se po šumama, a osim ovih po selima postojale su milicije, naoružane i neprijateljski raspoložene prema narodnooslobodilačkom pokretu pa se djelovanje naše Divizije ispoljilo također u razbijanju te vojske, razoružanju i mobilizaciji. Broj novomobilisanih iznosi preko 1000, a razoružanih milicionera oko 200, dok ih je 25 pobijeno.«²⁴⁸⁾

Drugom i 3. bataljonu predalo se u Duvnu 8 domobrana i 2 pripadnika milicije.

BORBE OKO POSUŠJA

Drugi i 3. bataljon se veoma kratko zadržao u Duvnu, pa su veo u toku dana 16. 11, na osnovi usmenih naređenja Štaba brigade izbili za neprijateljem:

— 2. na Plešivicu i Vučipolje;

») Opći vojno-organizacioni izvještaj Štaba 9. divizije za mjesec studeni 1944. Arhiv VII, k 519, reg. br. 13—1/1.

— 3. na Klenak (t.t. 988);

— Četvrti bataljon zadržan je u Duvnu i selu Kovači, a 1. bataljonu je naređeno da se iz Smričana prebaci također u selo Kovači.

U 19 sati 16. 11. Stab brigade izdao je zapovijest za napad na Posušje, u kome se zadržala njemačka grupacija u odstupanju. Tom zapoviješću bilo je naređeno i²⁴⁹⁾

— 1. bataljon kreće odmah nastupnim maršem pravcem Omerović—Mrkodol—Kelovin Brijeg—Crvenica—Medeni Klanac—Predenjak—Luke i u borbenom rasporedu čisti selo Trebistovo, pa potom izbija na gradinu (k. 1037) i Rastovaču (k. 1033) odakle djeluje na komunikaciji Posušje—Široki Brijeg. Desno sadejstvuje 2. bataljon koji ima zadatak izbiti na Radovan (t.t. 1134).

— 2. bataljon kreće sa Plešivice čisti košare Kulinovci i izbija na Radovan i Snježnicu (k. 1036), a odatle u toku noći vrši pritisak na komunikaciju Posušje—Široki Brijeg. Veza desno sa 3. bataljonom.

— 3. bataljon vrši pokret sa Klenka i to sa dvije čete na komunikaciju do s. Biške i Stećce, a jednom četom čisti Orlov Kuk i Rudež, te vrši pritisak u pravcu Posušja. Veza lijevo sa 2. bataljonom na Radovanu (k. 1134). Desno sa dijelovima 13. južnodalmatinske brigade. (Ona se u to vrijeme nalazila u selu gornji Vinjani).

— 4. vrši pokret pravcem Duvno—Kovači—Mesihovina—Studena vrela—Trobukva—Vučipolje i tamo ostaje kao brigadna rezerva.

— Dopunski bataljon, intendatura i ambulanta u selu Mrkodol. Vezu održavati patrolama sa Štabom brigade i 3. bataljonom.

— Štab brigade, prištapske jedinice i ranjenička prihvatnica u Vučipolje.

• Veza: sa Štabom divizije radio-stanicom i kuririma. Potčinjene jedinice sa Štabom brigade kuririma i brzom borbenom signalizacijom. Četa za vezu brigade postavlja telefonsku liniju do Štaba 2. bataljona na Radovanu.

Prvom i Drugom bataljonu je skrenuta pažnja na mogućnost intervencije ustaške milicije iz pravca Rakitna, gdje se nalazilo i nekoliko stotina pripadnika Kapuličine bande. Trećem bataljonu stavljeno je u zadatak da poruši most na rijeci Ričini. Iz svega se vidi da je Štab brigade ocijenio da su mu nedovoljne snage za izvršenje jačeg napada na ovu neprijateljsku grupaciju, te da je svoje jedinice orijentirao na to da zamore neprijatelja i održavaju borbeni dodir, dok ne pristignu ostale snage divizije i divizijska artiljerija. Ona se kretala pravcem Zidine—Studenci—Imotski.

U toku noći 16/17. bataljoni su izvršili naređene pokrete i uspostavili borbeni kontakt s neprijateljem. Jake snage preko 2.500 vojnika s 20 tenkova onemogućile su zauzimanje Posušja. Neprijatelj je ujutro 17. 11. izvršio ispad s pet tenkova i oko 200 vojnika prema položajima 3. bataljona, potisnuo njegove dijelove s Rudeža i Stećci, i nedaleko sela Biške izvukao jedan svoj zaostali tenk, pa se povukao u Posušje.

²⁴⁹⁾ Arhiv vrt — NOV — k. 847, br. reg. 3—1

Noću 17/18. 11. izvršen je ponovni pritisak na neprijateljske snage. Prvi i drugi bataljon izbili su svojim prednjim dijelovima do komunikacije Posušje—Široki Brijeg, ali su se u svanuće povukli. Trinaesta južnodalmatinska brigada je također vršila jak pritisak s južne strane, pa je neprijatelj ujutro 18. 11. izvukao svoje snage prema Širokom Brijegu. Dalje gonjenje preuzela je 13. južnodalmatinska, a 4. brigadi je Štab divizije naredio da se prikupi u selu Trebistovu i pripremi za razbijanje bandi u rejonu Rakitno.

Nije međutim bilo vremena za prikupljanje, jer je Štab brigade već 18. 11. u 18 sati izdao zapovijest²⁵⁰) po kojoj su bataljoni iz dotadašnjeg rasporeda imali krenuti na zadatak.

U podacima o neprijatelju u zapovijesti je istaknuto da nakon razbijanja okupatorskih snaga i njihovog odbacivanja iz Dalmacije i dijela jugozapadne Bosne i Hercegovine, domaće bande nastoje sačuvati svoju živu snagu i njome onemogućiti konsolidaciju narodne vlasti i obnavljanje Jugoslavije.

Milicija u Rakitnu, kojoj na čelu stoji satnik fra Berto Dragičević, ima na ovom sektoru upravo taj zadatak. Ona je ranije imala oko 250 milicionera, ali je u posljednje vrijeme, prisilnom mobilizacijom znatno ojačala. Nisu se mogli utvrditi sigurni podaci o jačini ove neprijateljske grupe, koja je bila izuzetno efektno zavedena od satnika u fratarskoj odori, međutim Danilo Komnenović i Muharem Kreso u svom radu »Konačno oslobođenje Hercegovine«²⁵¹) cijene da je ova grupacija u siječnju 1945. godine imala oko 1.000 milicionera i zelenokadrovaca.

Ova grupa, sastavljena mahom od domaćih ljudi, bila je izuzetno uporna. Držala se dugo i poslije oslobođenja Hercegovine, a tereni oko sela Rakitno pružali su im izvrsne uvjete prikrivanja.

Štab brigade je za ovu akciju ovako rasporedio svoje snage:

— 1. bataljon kreće iz sela Sobač pravcem Kanjovovac—Vukojevo, izbija na Rakički Dabir i odatle stazom kroz šumu Bosiljna iznad Podgovožda odakle vrši napad s dvije čete na Donje Vlačane i Donje Potklečane, a s jednom četom na Srednje Potklečane;

— 2. bataljon kreće iz Posušja preko Radovana i Snježnice na Cupiče i Katin grob odakle sa tri četne kolone napada na sela Gradinu, Dupovicu i Koljani;

— 3. bataljon kreće u 24.00 iz Vučipolja, pa preko Trebistova u borbenom poretku čisti Vrpolje, gdje ostavlja jednu četvu, a sa dvije nastupa u pravcu Gornje i Donje Potklečane;

— 4. bataljon kreće u 22.00 iz Vučipolja pravcem Trebistovo—Predenjak—Debeli ljut (k 1095)—Oštra bukva, odakle sa dvije čete napada Gornje i Srednje Potklečane, a jednu četvu ostavlja kod pastirskih koliba na rubu šume Voznik radi osiguranja;

— Ceta pratećih oruđa plasira se na k. 1071 između Vrpolja i Trebišta, a s njom će biti i komandant brigade;

²⁵⁰) Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg 4—1
²⁵¹) Danilo Komnenović i Muharem Kreso: »Konačno oslobođenje Hercegovine«, časopis »Most« br. 3 i 4 iz 1975. g.

— Stab brigade u s. Trebistovo, zaselak Bašlići, gdje slati izvještaje;

— Dopunski bataljon osigurava na Klenku i Orlovu Kuku intendaturu i ambulantu koje se po dolasku iz Mrkodola imaju smjestiti u selo Stećci.

— Ranjenička prihvatnica kod Štaba brigade;

— početak napada 19. 11. u 03.00.

Po likvidaciji neprijatelja jedinice se razmještaju:

— 1. bataljon u D. i S. Potklečane s osiguranjem prema Konjskom i planini Štitur; 2. u Dupovce i Koljane uz logorsko osiguranje; 3. u s. Vrpolje, zaselak Oraovac, a 4. u G. Potklečane s osiguranjem prema Štituru.

Sva četiri bataljona imala su pred sobom veoma duge noćne marševe po teškom krševitom i šumovitom terenu. Posebno je naporan marš od preko 30 kilometara izvršio 1. bataljon, a jedva nešto kraći 4. bataljon. Uz to su se na maršu morale primijeniti oprezne mjere osiguranja, jer se računalo na lukavog neprijatelja i njegove zasjede.

I pored svih naprezanja 1. i 4. bataljon nisu do predviđenog roka izbili na napadne linije, pa su 2. i 3. čekali njihov znak do svanuća. Međutim, marš kojim nije bilo moguće zaobići sva naselja bio je sigurno primijećen od simpatizera bandi i njima dojavljen, tako da je najveći dio njih izbjeglo u šume Rakitskog gvozda i Runjave kose, prije no što su bataljoni stigli da im presjeku put.

Ispred nastupanja 2. i 3. bataljona pobjeglo je mnogo zavedenog stanovništva sa stokom. Dok su organizatori milicije svoja brojna stada stoke još u toku noći pokušali izvući prema Rosnim poljima, Vetrenjači i Mučinovcu, njih su u svanuće presjekle čete 1. i 4. bataljona, raspršile oružanu pratnju, ubile 9 naoružanih bandita i zaplijenile svu stoku. U zaseocima je zatečena tek tu i tamo po neka starija žena, dok je sve ostalo stanovništvo izbjeglo, što svjedoči koliko je ono bilo zavedeno ustaškom propagandom.

Na sektoru Rakitno brigada je ostala samo 19. i 20. 11, pa je 21. 11. prebačena na prostoriju selo Čitluk—Posušje, gdje je izvršena još jedna popuna ljudstvom iz rasformirane grupe južnodalmatinskih NOP odreda.²⁵²⁾

Naredbom Štaba 9. divizije broj 23 od 22. 11. 1944. izvršen je nov raspored kadrova i u 4. splitskoj brigadi, pa su postavljeni:²⁵³⁾

— za zamjenika komandanta 4. bataljona poručnik Šimić Milan, do tada komandir čete;

— za pomoćnika političkog komesara istog bataljona Matković Branko, do tada pomoćnik političkog komesara 1. bataljona;

— za komandanta 2. bataljona poručnik Jerković Mijo, do tada komandant grupe udarnih bataljona;

— za zamjenika komandanta istog bataljona, zastavnik Mišković Ljubo, do tada komandant bataljona u Mosorskom partizanskom odredu;

²⁶²⁾ Zbornik, tom V, knj. 35, dok. br. 51

²⁵³⁾ Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 25—1/6

— za zamjenika komandanta 3. bataljona. poručnik Knezović Stipe, do tada komandir čete;

— za pomoćnika politkomesara istog bataljona Katić Marin, do tada polit. komesar čete;

— za komandanta 4. bataljona poručnik Bogunović Ilija, do tada komandant bataljona u grupi udarnih bataljona;

— za politkomesara istog bataljona Urlić Milivoj, do tada pomoćnik politkomesara Neretvanskog bataljona.

Komandant 2. bataljona, kapetan Filipović Branko istom naredbom stavljen je na raspoloženje Štabu brigade, a pomoćnik političkog komesara istog bataljona Pudar Stojan stavljen je na raspoloženje Okružnom NOO za zapadnu Hercegovinu.

Nekoliko dana ranije Štab divizije rasformirao je kao što je već iznijeto svoj bataljon teških bacača i ova oruđa rasporedio po brigadama, a komandanta bataljona Fođor Josipa je ovom naredbom postavio za instruktora bacačkih četa. Pošto ta dužnost u uslovima kada su komandiri ovih četa bili relativno dobro osposobljeni nije bila neophodna, Fođor Josip je početkom prosinca 1944. godine raspoređen za komandira čete pratećih oruđa 4. splitske brigade.

Kako je iz rasformirane grupe udarnih bataljona i iz Mosorskog partizanskog odreda pristiglo u brigadu i više četnih rukovodilaca, to je Štab brigade izvršio popunu i razmještaj ovih kadrova u svojoj nadležnosti, ali naredba o rasporedu nije nađena u arhivama.

Koliko se na osnovi sjećanja moglo sa sigurnošću utvrditi, tada su na druge dužnosti izvan 9. divizije otišli: Rosandić Ante, pomoćnik politkomesara 2. bataljona, Franić Roko, komandant i Jurin Blaž, politkomesar 4. bataljona.

Brigada je s novopridošlim borcima i rukovodiocima znatno ojačala pa je njeno brojno stanje naraslo po spisku na oko 1300 boraca i rukovodilaca, od toga je u stroju bilo oko 1000, a 300 na raznim kursevima i u bolnicama. Politički komesar brigade, major Jerko Paltrinjeri u svom izvještaju²⁵⁴) od 22. 11. 1944. ističe da je brigada u jednomjesečnom izvještajnom periodu (od 22. 10. do 22. 11.) brojučano više nego udvostručena, što je samo po sebi donijelo i mnogo problema.

»To je — kaže se u izvještaju — u mnogome izmijenilo političko stanje i izgled naše jedinice. Tim više što je to elemenat mobilisan, pozivom u većini. Da su bili pod neprijateljskim uticajem van sumnje je i čak više bili su i duže vremena u neprijateljskoj vojsci. I kao legija i kao ustaše, zatim domobrani ili iz SS divizija. Ponijeli su ovi dosta toga sa sobom u brigadu, neprijateljskog, pogotovo mačkovštine. No ne bi se moglo reći da ovaj elemenat nije u našoj jedinici dobio jasniju predožbu o našoj vojsci, borbi i pokretu. Tim više su dobili potvrdu o tome da je njih htio neprijatelj da udalji iz naše vojske, jer im je bilo predočavano da će biti u prvim redovima pred bunkerima, gdje će trebati izginuti. Većina ih je bila svrstana u Dopunski bataljon, gdje su bili upoznati sa osnovnim vojnim i političkim pitanjima i tekovinama naše borbe. Da

») Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 8—1/3

je neprijatelj uspjevao **još uvijek da ih drži** pod svojim utjecajem najbolje svjedoče dezerterstva kojih **je** bilo. Radi karaktera zadatak naše brigade možemo zahvaliti **da** ta dezerterstva nisu imala snažniji zamah. Naši stariji borci nisu bili **u** stanju da ih apsorbuju, mada odnos prema njima nije bio loš. Po svom držanju se od svih razlikuju bivši domobranci koji su došli u naše jedinice **za** vrijeme našeg boravka u Lici, i koji su ponosni u većini što **su se** na vrijeme odazvali pozivu našeg Maršala. Ujedno vrše pozitivan utjecaj na sve ove nove.

Po prvi put od njenog formiranja, politički komesar brigade mogao je u svoj izvještaj unijeti da je politički kadar brigade u potpunosti potpunjen. Sve to, kao i povoljniji životni uvjeti, doprinijelo je da se razvila osobito živa kulturno-prosvjetna djelatnost. Formirani su zborovi, dopisnička služba, kursevi za nepismene, izdavane su zidne i džepne novine po bataljonima, održavane priredbe, predavanja.

Isto tako politički komesar daje povoljnu ocjenu za rad saniteta brigade, posebno referenta saniteta Kral Ljudevita, a i referente saniteta u bataljonima. U ambulanti brigade bio je otvoren niži sanitetski kurs na kome su osposobljeni kadrovi za najnužniju prvu pomoć ranjenicima i za higijensku obradu boraca.

I intendantska služba je prema ocjeni politkomesara brigade vidno napredovala, a po dolasku novog intendanta Mate Restovića — »može se reći bezprijekorno funkcioniše« — kaže se u izvještaju. Ishrana je u ovom izvještajnom periodu bila dobra, a snabdjevenost odjećom i obućom nešto slabija, što se nastojalo poboljšati formiranjem radionica za opravku odjeće i obuće.

Formacija brigade u uvjetima ovakve popunjenosti bila je ovakva:²⁶⁾)

Dvije bombaške i dvije vatrene trojke činile su desetinu. Svaka vatrena trojka imala je puškomiraljez. Svaka desetina imala je skupa s desetarom po 13 boraca. Dvije desetine činile su vod, a dva voda čet. Svaka četa imala je još po jedan laki minobacač. Bataljon je imao 3 čete, a brigada 4 bataljona. Svaki bataljon je imao i prateći vod i radni vod.

Prištapske jedinice brigade činile su:

Četa pratećih oruđa (vod talijanskih minobacača 81 mm, vod engleskih teških minobacača i vod »džon bule«), četa za vezu, intendantska radna četa i bojna komora.

U izvještaju divizijskog komiteta KPJ nema podataka o brojnom stanju članova Komunističke partije i SKOJ-a, ali sačuvan je izvještaj¹⁰⁰⁾) pomoćnika političkog komesara 4. bataljona Joze Gašpara od 24. 11. 1944. iz koga se vidi da je bataljon imao 5 partijskih čelija s ukupno 27 članova. Kako je otprilike u svim bataljonima i prištapskim jedinicama bilo isto stanje, to se može zaključiti da je u Brigadi bilo oko 150 članova KP i 30 kandidata. U bataljonu je također bilo 5 aktivista SKOJ-a s ukupno 17 članova. To pokazuje da se starosna struktura brigade bitno

²⁵⁶⁾ Arhiv VII — NOV — k. 519, br. reg. 13—1/1
Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 1—1/3

bila izmijenila, jer su novomobilizirani borci bili mahom u godinama kada više nisu bili za SKOJ. Zaključujući analogno stanju u 4. bataljonu Brigada je polovinom studenoga 1944. godine imala oko 100 članova Saveza komunističke omladine.

Ovakvo je uglavnom bilo stanje u Brigadi, kada su 24. 11. primili dužnost novi komandant major Gaće Ivan i politički komesar major Mijan Paško. Dotadašnji komandant Milić Ante i politički komesar Paltrinjeri Jerko stavljeni su na raspoloženje Štabu 3. korpusa radi odlaska na novu dužnost.

Primopredaja dužnosti izvršena je u selu Kovači kod Duvna, kada je Brigada već bila na maršu iz Posušja prema Kninu radi planiranih učešća u Kninskoj operaciji.